

ŠTA KO DOBIJA OD PROJEKTA JADAR - KOMPANIJI ZARADA,
REŽIMU VLAST, GRAĐANIMA ZAGAĐENJE

Klopka za struku

Predsednik je u Ljuboviji demonstrirao nameru da lično imenuje stručnjake za ekspertske tim koji bi doneo stav o projektu Jadar. Za razliku od njega, predsednici četiri odbora SANU i AINS predlažu timski rad, jer je kolektiv spremniji da pruži dobro utemeljen naučni stav i suzbije neprimerene uticaje

Slobodan Vukosavić

ŽUSTRO ZALAGANJE VLASTI da diskredituje tvrdnje o pogubnom uticaju projekta Jadar na životnu sredinu stavilo je u senku pitanje isplativosti i koristi za Srbiju. Stelantis je obustavio proizvodnju električne *grande pande* u Kragujevcu, u svetu već postoje „groblija“ novih električnih automobila koje niko neće, cena litijuma je osam puta niža nego pre 22 meseca, litijumske baterije se zamenjuju natrijumskim, a već se razvijaju i kalijumske. Sve je izvesnije da su najave litijumskog procvata Srbije bile marketinški potez smišljen radi promovisanja eksploatacije drugih minerala. Investitor je zainteresovan za borate, čija bi eksploatacija donela neznatnu zaradu Srbiji ali bi ugrozila ključni vodonosni sistem Srbije.

EU pokazuje interes da iz Srbije pribavlja mineralne resurse, ali ne i gotove proizvode. Iskustva u Boru pokazuju da ne uspevamo da ugovorimo i sprovedemo eksploataciju mineralnih resursa u skladu sa društvenim interesom. Uz nepovoljne finansijske i ekološke efekte, rudarenje u Boru ukida druge mogućnosti privređivanja, lokalna populacija gubi nadu da se išta može promeniti, gubi snagu da artikulise svoje interese i gubi volju da se odupre beskrupuloznoj eksploataciji. Umrtvljavanje populacije pogoduje autokratskim režimima i multinacionalnim kompanijama. U meri u kojoj indukovana beznadežnost suzbija identitet, samosvest i povezanost našeg naroda, ona pogoduje nastojanjima da se suzbije naše prisustvo i uticaj na Balkanu, što se upravo događa u našoj južnoj pokrajini.

Vlasti ne pokazuju nameru da odustanu od projekta Jadar. U nedostatku podrške SANU, Akademija inženjerskih nauka Srbije (AINS), Biološkog fakulteta i brojnih kvalifikovanih stručnjaka od integriteta, u toku je pokušaj da se odaberu eksperti koji bi stvorili privid podrške struke, i koji bi omogućili da realizacija projekta ne ugrozi vlast. Svedoci smo zajedničkog nastupa predstavnika investitora i Srbije. Aktivno zalaganje drugih

za interese prvih premašuje formalne obaveze Srbije, preuzete međudržavnim sporazumima o zaštiti i promociji stranih investicija. Navedene okolnosti mogu ostaviti interese građana Srbije bez zaštite gde god se interes srpskog društva sučeljava sa interesima investitora.

U svom nastupu u Ljuboviji, predsednik Republike je demonstrirao nameru da lično imenuje stručnjake za ekspertske tim koji bi doneo stav o projektu Jadar. Ministarstvo za nauku se obratilo naučnoistraživačkim organizacijama i zatražilo da delegiraju pojedince - eksperte za pitanja zaštite životne sredine, koji bi razmatrali projekat Jadar. Izostanak šireg poziva inženjerima, tehnolozima, ekonomistima, lekarima, pravnicima i drugima može značiti da su svi detalji projekta Jadar već dogovoreni, i da nedostaje jedino pozitivna ocena o pitanjima životne sredine. Takva ocena se očekuje od grupe probranih eksperata koji će preuzeti i punu odgovornost za posledice.

Rešavanje problema zagađenja ne traži okupljanje eksperata, već hitne i konkretne mere. Srbija ima oko 200 aktivnih rudnika i oko 250 napuštenih jama i deponija sa rudarskim otpadom koji zagađuje životnu sredinu, na hiljade nelegalnih deponija komunalnog otpada, 48 gradova i opština ima ozbiljne probleme u vodosnabdevanju, rizik obolevanja od raka je 2,5 puta veći nego u svetu, emisije arsena i kadmijuma u Boru premašuju granične vrednosti više desetina puta, dok se na svakih 10 Borana koji rade u kompaniji Zidin broji sedam onkoloških pacijenata u Borskom okrugu. Neophodno je kazniti kompanije za već utvrđena kršenja zakona i propisa, momentalno zaustaviti rad svakog zagađivača koji prekoračuje emisije i napustiti praksu tolerisanja zagađenja zarad navodnog privrednog rasta. Umesto hitnih mera i primene važećih zakona, Ministarstvo se drži starog, dobro poznatog načina „kada nešto nećeš da rešiš, formiraš komisiju“.

Autor ovog teksta ne vidi kako će svojim naučnim rezultatima navesti državu da kazni kompanije koje krše zakon, da zaustavi postrojenja zagađivača i obustavi projekte od kojih zarađuju malobrojni nauštrb zdravlja svih građana. Zastrašujuće zvuči i najava da će planirani rudnik u Jadru u nekim situacijama morati da ispušta neprečišćene (toksične) jamske vode u okolinu, uz obrazloženje da bi drugačije projektovanje kršilo princip inženjerske racionalizacije. Treba se kloniti investitora za koje je viši stepen zaštite životne sredine neracionalan, kao i političara koji ih promovišu.

Srbija raspolaže iskustvom u inženjeringu, projektantima, ekonomistima i stručnjacima za privredno pravo, ali se njihovo mišljenje suzbija i omalovažava. Oni lako uočavaju da je projekat Jadar neisplativ, da protivno najvišim standardima predviđa deponije i ispuštanje vode u okruženje, da ugrožava druge privredne aktivnosti i da ga treba ukinuti. Umesto toga, vlast nastavlja da promovise projekat, nastoji da suzi diskusiju na pitanja životne sredine, i da pritom probere i mobilise eksperte podobne svrsi. Sve-sno ili ne, ne pravi se razlika između naučnog rada i projektovanja. U naučnom radu se traži novi i originalan doprinos. Prioritet u projektovanju je predvidivost, pouzdanost i povoljan odnos koristi i štete, dok se nova i originalna rešenja najpre testiraju i dokazuju na mestima gde ne ugrožavaju ljude.

Mnoge velike kompanije smatraju da se neispitana rešenja mogu proveravati u malim i potčinjenim zemljama. Zarad interesa društva, brojna pitanja bi trebalo uputiti na adresu inženjera i projektanata sa iskustvom, ali se to ne čini. Stavljanje društvenog interesa u drugi plan može biti posledica drugačijih interesa vlasti, nedostatka kompetencija, ili kombinacije oba faktora. Autokratski režimi sa dominantnim vođom čija se lična vlast, želje i interesi ne smeju dovoditi u pitanje često su praćeni nedostatkom kompetencija. Poželjni su poslušni saradnici, spremni na moralne kompromise i lišeni potencijala da ugroze vođu. U datim okolnostima, na važne funkcije ne dolaze kvalifikovani pojedinci od integriteta, što urušava i sveukupne kompetencije države.

Srbija je mala zemlja sa velikim i negativnim uticajem velikih sila. Poziv probranim ekspertima da sačine svojevrsnu recenziju projekta Jadar mogao bi uvući našu struku, ali i državu u klopku. Iskustva iz 2021. pokazuju da su naponi SANU i AINS zloupotrebljeni. Država nije uvažila preporuku da se obustavi eksploatacija litijuma, ali su odabrani delovi sprovedenih analiza iskorišćeni za unošenje manjih izmena koje popravljaju medijsku sliku o projektu,

ali ne uklanjaju ključne nedostatke, među kojima su deponije, ispuštanje vode i ugrožavanje vodonosnog sistema.

Naši stručnjaci su ponovo pozvani da sprovedu aktivnosti od koristi za investitora, premda su svi svesni da prihvatljivom projektu ne trebaju poboljšanja, a da neprihvatljiv projekat treba odbaciti. Bude li realizovan, investitor će profitirati na račun ugrožavanja životne sredine, vlast će pridobiti naklonost uticajnih stranaca, dok će krivica za najavljene negativne ishode i trajne štete velikih razmera biti svaljena na konsultovane fakultete i institute. Pritisak vlasti na struku vidljiv je i kroz obraćanje direktorima instituta i dekanima, kolegama koje funkcija izlaže uvećanom uticaju vlasti. Kroz uticaj na poslovanje instituta i fakulteta, vlast može vršiti pritisak i tražiti ustupke i kompromise u pogledu projekta Jadar. Mnogi dekani i direktori su očuvali integritet.

Kao jedan od načina da se izbegne nepovoljni scenario, predsednici četiri akademijaska odbora SANU i

AINS (www.odborzaenergetiku.rs/pdf/Fakulteti_i_instituti.pdf) predlažu kolektivno promišljanje i timski rad u okviru matične kuće. Umesto pojedinaca, sve stavove i ishode trebalo bi da usvaja i daje naučno veće matične kuće. Premda većina pojedinaca ima neupitan integritet, neupitna je i činjenica da će se kolektiv mnogo lakše odupreti neprimerenim spoljašnjim pritiscima, dok bi pojedince trebalo poštediti iskušenja. Kolektiv je mnogo spremniji da pruži kvalifikovan, dobro utemeljen stav i da suzbije neprimerene implicitne ili eksplicitne želje i uticaje. S druge strane, kvalitet naučnih i stručnih ishoda koji

bi prošli proveru naučnih veća zaceo je veći od kvaliteta ishoda koji bi dali odabrani pojedinci.

Svođenje svih pitanja projekta Jadar na vrlo uzak krug i svođenje svih naših stručnih kapaciteta na mali broj probranih može biti zloupotrebljeno za suzbijanje nepoželjnih mišljenja i stavova. Sužavanje fokusa istraživača na najužu oblast njihovog istraživanja dugoročno bi ugrozila kompetencije naše nauke i struke. Naši inženjeri, naučnici u oblasti tehničkih nauka, ali i naučnici u svim drugim oblastima nesumnjivo poseduju sposobnost da ocene i kvantifikuju koristi i štete barem jednog među brojnim aspektima projekta Jadar, a većina je spremna da oceni i kompetencije ključnih aktera i da sagledaju, sprovedu i nadziru projekat. Pored zaštite integriteta i ugleda naših fakulteta i instituta, predloženo odlučivanje u okviru naučnih veća doprinelo bi i jasnijem sagledavanju uticaja projekta Jadar na interese građana Srbije. ■

autor je član SANU i redovni profesor Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu

Iskustva iz 2021. pokazuju da su naponi SANU i AINS zloupotrebljeni. Država nije uvažila preporuku da se obustavi eksploatacija litijuma, već su odabrani delovi analiza iskorišćeni da se popravi medijska slika o projektu Jadar, ali se njima ne uklanjaju njegovi ključni nedostaci